

НЕКРИТИЧНЕ ЦИТУВАННЯ В ІСТОРИКО-ПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ АБО ІСТОРІЯ ОДНОГО «ПЛАГІАТУ» КРІЗЬ ВІКИ

Сокальська О.В.,

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права,
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», м. Київ, Україна,
e-mail: co2001@ukr.net,*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8737-0829>

Уже стало традиційним в кваліфікаційних роботах додавати історичного екскурсу до вивчення галузевої проблеми або інституції. Чи то як прикладу застосування історико-юридичного методу, чи ілюстрації енциклопедичних знань дослідника. Однак, переважно, такий підхід, особливо в очах фахівця історика чи історика права, навпаки підтверджує повне нерозуміння історичних реалій та причинно-наслідкових зв'язків. Думається, якщо б історик права брався писати розділ–другий на специфічну галузеву проблему – це теж виглядало б на рівні хорошого реферату, не більше.

Але чи варто до питання підходити з засада відомого вислову байкаря І. Крилова: «Беда, коль пироги начнет печи сапожник, А сапоги тачать пирожник»? Ні. Для дослідника важливо розібратися в історичному шляху формування інституту, який він вивчає. Але чи виносити ці, для історика чи історика права очевидні істини, на захист, публікувати їх окремими статтями? Очевидно, це лишається на роздуми автора. В історико-правових дослідженнях є один підводний камінь, а може й не один, на якому часто розбиваються молоді «лоцмани» – це джерела, які мають бути, але яким ще й не завжди можна довіряти. Некоректне ставлення до першоджерел, некритичне цитування та запозичення з другорядних джерел, як то праці інших науковців, що не переобтяжують себе підтвердження тих чи інших тез посиланнями, може призвести не до примноження нових знань, а дублювання застарілої, недостовірної інформації, що часто-густо давно заперечена колегами або представниками суміжних галузей.

З відходом від радянської наукової парадигми дослідники (історик, історик права, правник) з жагою направили свої погляди на праці дореволюційних авторів. Зацитувати у дисертаційному дослідженні класиків дореволюційної юриспруденції М. Таганцева, М. Владимирського-Буданова, І. Фойницького, О. Кістяківського стало правилом хорошего тону. Однак в результаті того, що інколи «цитували» цілі абзаци або сторінки, ми отримали не нові знання, а «реконструкцію історико-правової дійсності» на рівні наукових досягнень XIX ст. Важко собі уявити, що в природничих чи медичних науках дослідники обмежуються працями авторитетів XIX ст., абсолютно ігноруючи здобутки науки за останні 120 років.

Однією з розхожих тез в історико-правових дослідженнях тюремного патронату та опіки є твердження про запровадження І Нікейським собором 325 р. інституту *procuratores pauperum* – осіб, які мали опікуватися бідними та ув'язненими, відвідувати їх, забезпечувати їжею, одягом і виступати

поручителями. Про це, як загально відомий факт, без підтвердження у відповідному джерелі, згадує І. Фойницький у першому підручнику з тюремознавства, а вже нині і вітчизняні автори, російські дослідники тощо.

Однак, для того, хто хоча б побічно знайомий з історією християнської церкви, очевидно, що на I Вселенському Нікейському соборі 325 р. ухвалено 20 канонів, це були основоположні питання і у них про опіку над ув'язненими не йдеться. Однак, авторитетний професор все ж десь узяв це твердження?

Огляд тюремознавчої зарубіжної літератури XIX ст., з якою, безумовно були знайомі вчені Російської імперії, засвідчив, що вперше зазначена теза висловлена одним із піонерів європейської тюремної науки Н. Г. Юліусом у циклі лекцій *Leçons sur les prisons*, опублікованих у 1828–1831 рр. Вчений посилався на 80 канон під назвою «De electione procuratoris pauperum et de officio ejus», зазначивши його додано до постанов Нікейського собору разом з іншими канонами арабською мовою, виявленими лише в одному екземплярі. Даний канон уміщено в збірках XVI–XVII ст., зокрема С. Бініуса, Дж. Б. Сканаролі та ін. Отже, у Н. Г. Юліуса було канонічне джерело і не було, імовірно, сумнівів, що воно істинне і що ця інституція започаткована саме 325 р.

У подальшому тезу Н. Г. Юліуса про утвердження Нікейським собором інституту християнського тюремного опікунства повторюють інші тюремознавці: 1838 р. швейцарець М. Греллет-Ваммі у роботі *Manuel des prisons, ou Exposé historique, théorique et pratique du système pénitentiaire*, 1851 р. відомий французький тюремознавець Л.-М. Моро-Крістоф у виданні *Du problème de la misère et de sa solution chez les peuples anciens et modernes*. Однак без посилання на Н. Г. Юліуса та канонічне першоджерело. У 1874–1875 рр. вказана теза з'являється в роботах російських тюремознавців: спершу у статті І. Я. Фойницького без зазначення джерела, а рік потому – в роботі Д. Г. Тальберга з посиланнями на Н. Г. Юліуса.

Однак, уже в 70–80-х роках XIX ст. дослідники, зокрема К. Й. Хефеле та К. Смірнов, встановили, що так звані арабські канони, віднайдені у XVI ст., не мають жодного відношення до I Нікейського собору. За походженням вони належать до різних століть і різних Вселенських та Помісних соборів. Інститут же *procuratores pauperum* – уповноважених управителів майном, що за тестаментом передавалося на користь бідноти, набув поширення лише у XIV–XV ст. Тому, дозволимо собі припущення, що під час перекладу «арабських канонів» було використано загальновідомий у той час термін *procuratores pauperum*, оскільки їх повноваження відповідали тому, що було описано в тексті 80 канону.

Отже, у кінці XIX ст. ґрунтовні дослідження постанов Нікейського собору переконливо доводили, що у 325 р. затверджено лише 20, а не 80 канонів, і згаданий нами, один із арабських канонів, не має стосунку до I Вселенського собору. Однак еліта європейської тюремної науки, імовірно, не дуже цікавилася дослідженнями ранньохристиянських канонів.

Не змінилася ситуація і в наступні 100 років. Завдяки популярності зазначеного підручника І. Фойницького у сучасних роботах з історії тюрми та

душпастирського служіння повсякчас з'являється теза про установлення 325 р. Нікейським собором *procuratores pauperum* – опікунів ув'язнених і, досить часто, без посилання на джерело, що лише продовжує «традицію», започатковану шановним професором.

Список використаних джерел:

1. Grellet-Wammy M. *Manuel des prisons, ou Exposé historique, théorique et pratique du système pénitentiaire*. Paris-Genève, 1838. P. 6.
2. Julius N. H. *Leçons sur les prisons: présentées en forme de cours au public du Berlin en l'année 1827. Tome premier*. Paris, 1831. P. 244.
3. Moreau-Christophe L.-M. *Du problème de la misère et de sa solution chez les peuples anciens et modernes*. T. 2. Paris. 1851. P. 321.
4. Воронов Л. Документы и акты, входящие в состав «Деяний первого Вселенского Собора 325 года». URL: https://azbyka.ru/otechnik/Liverij_Voronov/dokumenty-i-akty-vkhodjashhie-v-sostav-dejanij-pervogo-vselenskogo-sobora-325-goda/ (дата звернення: 10.10.2020).
5. Смирнов К. Н. *Обозрение источников истории Первого вселенского никейского собора : Сочинение на степень магистра богословия К. Смирнова*. Ярославль : типолитогр. Г. Фальк, 1888. 358, IV с.
6. Тальберг Д. Г. *Исторический очерк тюремной реформы и современные системы европейских тюрем*. Киев, 1875. 70 с.
7. Фойницкий И. Я. *Тюремная реформа и тюрьмоведение*. Журнал гражданского и уголовного права. 1874. Кн. 1. (январь-февраль). С. 185–206.
8. Фойницкий И. Я. *Учение о наказании в связи с тюрьмоведением*. СПб : Типография Министерства путей Сообщения, 1889. 503 с.